

Tolmácsnak, fordítónak gyakran kell újonnan született szakkifejezésekkel megbirkózni. A „kétkulcsos ÁFA” vagy az „önkivásárlás” jellegű szavak különböző nyelvekre való fordításával kapcsolatban hosszú körtelefonok szoktak lezajlani. Közös szóval „novolecteknek” ehetne nevezni a közgazdasági, műszaki új fogalmak átkódolt megfelelőjét. Ezek mintájára alkották meg a „szociolect” kifejezést. Ismeretük nélkül japánul nem lehet megtanulni. Az angolban sem ismeretlen formák ezek! Ha magamról beszélek, azt kell mondanom, hogy „I shall go”, mert a germán eredetű ez (sollen) kötelességre utal. Ha a cselekvés nem ránk, hanem a partnerre vonatkozik, akkor csak a „you will go” elfogadható: neki csak *szándékot* (wollen) tulajdoníthatunk, kötelességet nem. A japán még udvariasabban fejezi ki a megszólító viszonyát a megszólítotthoz. Kérni például így illik: „Mizu-o csotto kudaszaimaszen-ka?” (Nem ereszkedne le hozzám egy kis vízzel?) Kínálni viszont így: „O mizu-o csotto agemasho – ka?” (Felemelkedhetek Önhöz egy kis tiszteletreméltó vízzel?)

A „szociolectekkel” való fogalmazásnak a magyarban is vannak példái. Ha „felettünk állóval” beszélgetünk, úgy szólítjuk meg, mintha távollévővel, harmadik személlyel beszélgetnénk: „Ön tudja, hogy hánykor kezdődik az előadás?” Vagy „Professzor úr, nem óhajt velünk tartani?”

Befejezésül egy – igazán utolsó – hasonlat, ezúttal a mezőgazdaság köréből. Az agónomusok kétféle növénytypust tartanak nyilván: a magától megtermőt és az ültetendőt. Az utóbbit fajtát „kultivárnak” nevezi a szakma. Az anyanyelv – életünk tavaszán – szinte magától kinövő virág. Tudatos erőfeszítés nélkül (saját intelligenciaszintjén) mindenki birókába veszi. Az idegen nyelv – kultúrtermék. Tudatos ápolás, fejlesztés nélkül nem birokolható. Elismerés és köszönet a pedagógusoknak, akik ebben a kultúr munkában olyan lelkesedéssel és eredményesen vesznek részt.

LOMB KATÓ

Elmélkedések egy vázlatgyűjteményről

A rendszerváltozást követően természetes igényként merült fel új tankönyvek kiadása, hogy a magyar fiatalok ne az osztályharcos szemléletű, marxista, nemzetietlen irományokból tanulják a magyar és a egyetemes történelmet. Ebből következett az igény, hogy a tankönyvkiadás monopóliuma megtörjön, s egymással párhuzamosan több olyan könyv kerüljön forgalomba, amelyek azonos korosztálok különböző nézőpontból, de tárgyszerűen mutatnak be, s amelyek közül a tanárok mindenképpen, a diákok esetlegesen (a többség a tanára instrukciója szerint, a legjobb akár önállóan is) válogathatnak.

A valóság azonban nem egészen a szükségleteknek és igényeknek megfelelően alakult. A minisztérium is írt ki pályázatot, kéziratok is születtek, mégsem alakult ki a várt pluralista tankönyvpiac. Hogy miért? Ennek igen sok tényezője van. Nem a bonyolult okozati rendszer elemzése a feladata ezen írásnak. Egyet azonban szeretnék kiemelni.

Több kéziratot azért nem fogadtak el a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban, s ennek megfelelően a Tankönyvkiadónál, mert nem felelt meg az elvárt ideológiai szempontoknak. Sőt: már a könyvesboltokban megjelent tankönyv is járt úgy, hogy ugyanezen okból utólag vonták meg minisztériumi engedélyét, törölve ezzel a hivatalosan tankönyvnek elismert munkák listájáról.

Az odáig elfogadható és rendjén való, hogy a hatalom nem engedi visszatérni az ifjúság nevelésébe a levitézlett marxista eszméket. Az viszont erősen vitatható, hogy azért

minősítenek elfogadhatatlanná kéziratokat, illetve vonják vissza már megjelent művek besorolását, mert hiányolják belőle saját ideológiájukat.

Egy tankönyv nem attól jó, hogy ideológiailag mit tartalmaz! Ellenkezőleg: az igazán értéktálló tankönyv tárgyiszérű, és nem kötődik egyetlen politikai csoporthoz vagy annak ideológiájához sem. Emlékezzünk csak: az 1989-90-ben megbukott rendszer tankönyvei épp azért érettek meg a lecserélésre, mert kemény ideológiai tartalmat hordoztak.

A nevelés, így az ideológiai jellegű sem, persze nem zárható ki az iskolákból. Ez azonban nem a tankönyvek feladata! A tankönyvek íratása a tudás közvetítése. A nevelést a tanároknak kell bízni, s azokra a személyekre, akik az oktatásban (mármint annak frontján, az iskolákban és nem az irodákban) hivatalosan részt vesznek. Egyházi iskolában például a tanárok és az egyházi személyek közvetítik a keresztény-nemzeti szellemiséget, és ez így természetes. De a konkrét tudásanyag ott is elválik ettől, s az ott érettségit szerzett diák is csak ez utóbbról fog számot adni a felvételi vizsga során!

Nem volt tehát első tankönyv, illetve ami megjelent (mert azért születtek munkák, amelyeket alkotóik iskolai elszámolás céljából hoztak létre és jelentettek meg saját erőből), azt nem minősítették tankönyvvé. Megjelent viszont egy kétkötetes vázlatgyűjtemény a középiskolák IV. osztálya számára. Szerzője *Rubovszky Péter*. A munka címe: *Történelem IV.*, kiadója a Nemzeti Tankönyvkiadó, megjelent 1992-ben. A továbbiakban – nem csupán az egyszerűség kedvéért – nevezzük Vázlatoknak.

A Vázlatok a teljesség igényével lép fel az első világháborút közvetlen megelőző időszakról kezdődően egészen az 1990. évi választásokig. Bőségesen foglalkozik minden fontos, vagy általa fontosnak tekintett eseménnyel, folyamattal. A teljességre törekszik a korszakok, az azon belüli időszakok, az azokat meghatározó folyamatok, s az egyes történések vonatkozásában. Amennyiben a Vázlatoknak az volt a célja, hogy vázlatokat adjon a XX. század történelméről, akkor ezt a célt, mondjuk ki, megvalósította.

Igen ám, de a második kötet igen rövid előszava, a „Felhívás” (az első kötetben nincs sem előszó, sem bevezetés) nem ezt fogalmazza meg. Szerepel ott a „tankönyv” szó és az „órávázlatsterű alapkönyv” kifejezés egyaránt. Ugy vélem, nem szorul különösebb magyarázatra, mi a különbség egy tankönyv és egy vázlatgyűjtemény között. Lapozzon bele a Tisztelt Olvasó a Vázlatokba, és ítélje meg maga, mit tart kezében.

Ami a másodikként alkalmazott kifejezést illeti, annál időzzünk el egy pillanatra. Egy munka, s ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy pusztá vázlatgyűjteményről, monográfiáról, vagy esszékötetéről van szó, akkor minősíthető (hivatalosan és a szakmai olvasóközönség által egyaránt) alapkönyvvé, ha adatai egyértelműen helytállóak. Nem hiba, ha egy tankönyvkiadó ilyen igénnyel ad ki műveket, s ezt meg is fogalmazza az elő-szóban.

Csakhogy! Nézzünk meg két véletlenszerűen kiragadott konkrét példát a Vázlatokból. Az első kötet 38. oldalán esik szó Sztálin diktatúrájáról. A szerző ott a Szovjetunió Kommunista Pártja XVII. kongresszusától, illetve a Kirov-gyilkosságtól számítva Sztálin diktatúráját. Eltekintve attól, hogy eléggé egyoldalú véleményt tükröz (kifejezetten ettől számítani a sztálini diktatúrát a Szovjetunióban, s most legyen ez a vélemény az etalon, függetlenül a sokkal bonyolultabb valóságnál?), van még két probléma. Probléma abban az értelemben, hogy egy alapkönyvnek illő minden alapvető adatot tartalmaznia. Itt viszont nem tudjuk meg a XVII. kongresszus és a Kirov-gyilkosság időpontját, illetve utalást sem találunk arra vonatkozóan, hogy mitől tekinthető Sztálin diktátornak (nem a szovjet diktatúra jellemzőit hiányolom, azt a szerző felsorolja). Az hiányzik, hogy Sztálin milyen tisztségeket töltött be, így például ő volt az uralkodó politikai szervezet, a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkára, a Népbiztosok Tanácsa (a kormány) elnöke, a fegyveres erők főparancsnoka, majd 1941-től az Állami Honvédelmi Bizottság elnöke.

A másik példánk magyar történeti. Ugyancsak az első kötet 65-66. oldalán azt olvashatjuk, hogy „1941. június 27-én Bárdossy bejelentette a parlamentben a Szovjetunióknak szóló hadüzenetet. Július 1-jén a magyar hadsereg egyik alakulata, a Kárpát-csoport átlépte a szovjet határt. E hadtestet később hazarendelték, és csak egyetlen egység, az úgynevezett gyorsadtest maradt a fronton novemberig.” Nézzük meg azokat a hibákat, sőt ténybeli tévedéseket, amelyek ebben a három mondatban találhatóak, s amelyeket egy alapkönyv nem engedhetne meg magának.

Magyarország nem üzent hadat a Szovjetunióknak, Bárdossy miniszterelnök az országgyűlés Képviselőházában a hadállapot beálltát jelentette be a Szovjetunióval. A magyar hadsereg a levegőben még június 27-én, a szárazföldön 28-án lépte át a szovjet határt,

nem július 1-jén. A hazarendelt Kárpát-csoport nem hadtest volt, hanem annál magasabb szervezet, a Kárpát-csoport alárendeltségében volt egy seregtest is, a gyorsadtest, s még más alakulatok. A novemberi fronton maradó gyorsadtest seregtest volt, nem egység, mint a két strukturális szinttel alacsonyabban elhelyezkedő ezred. Az már csupán egy kukacos kritikus szörszálhasogató észrevétele, hogy egy alapkönyvbe időhatározóként nem a „később” illik, hanem egy pontos dátum.

S egy kérdés a 70. oldal utolsó mondatához: 12-e a hónap elején van? Bizonyíthatóan, levéltári források alapján bizonyítottan és 1990 óta többször és több helyen publikáltak 1945. április 12-én került az ország teljes területe szovjet megszállás alá, nem április 4-én. Ezt az új kutatási eredményt azóta nem tudták, de nem is kísérelték meg cáfolni. Egyébként itt is igaz az előző bekezdést lezáró észrevétel: egy alapkönyvben nem célszerű időhatározóként az „eleje” szót alkalmazni.

Az ajánlott olvasmányok jegyzéke helyes és jó, ha bekerül egy alapkönyvbe. Nem feltétlen szükséges azonban, hogy szerepeljen egy vázlatgyűjteményben. A felsorolt irodalom alapvetően elfogadható, bár az általam is nagyon tisztelt *Nemeskürty István* Requiem egy hadseregért című könyve, mint szilenciumot törő munka sokkal inkább irodalomtörténeti és historiográfiai jelentőségű, miután tényanyagának egy részén kiadása óta túlhalad a történettudomány, s ilyen minőségben nem igazából alkalmas középkorok korú fiatalok ismereteinek szélesítésére. Ha már viszont van irodalomjegyzék, akkor az lehetne sokkal bővebb, hogy a tanárok számára lehetőséget biztosítson a választásra és a tanulóknak történő ajánlásra.

Minden dolog többoldalú. Nem lennének reálisak, ha a Vázlatoknak csak a hibáit elemeznénk. Azt el kell ismernünk, hogy az oktatásban szükség van vázlatgyűjteményekre, s e követelménynek a Vázlatok eleget tesz. Az időszakról, amelyet témájának választott, átfogó áttekintést ad. Alkalmas arra, – gyakorló pedagógusok szerint is – hogy tanári segédkönyv legyen. A probléma csak az, hogy deklaráltan nem erre készült. Igaz, pontosítva és kiegészítve tanári segédkönyvi funkciókat a jövőben is sikeresen betölthet. Sőt: be kell hogy töltsön, s a remélhetően kialakuló pluralista tankönyvpiacra a Vázlatoknak is helye lesz.

A Vázlatokat diákok abban az esetben használhatnák eredményesen, ha egy olyan tankönyv mellett, mintegy annak tartozékaként tarthatnák kezükben, amelynek alapján a Vázlatok készültek. Csak hogy ilyen tankönyv nem létezik, s ez indokolja a „használhatnák” feltételes módját is. Sőt! Ha jól meggondoljuk, még az is megkérdőjelezhető, hogy egy jól megírt tankönyv mellett hasznos segédeszköz lehetne a diákok kezében a Vázlatok.

A középkor diákjai közül ugyanis egyre kevesebben koptatják a padot csupán az érettségi vizsga megszerzéséért. Ma már természetes, hogy egyre nagyobb hányaduk szeretne továbbtanulni. (Érettségivel mind nehezebbé válik elhelyezkedni, az érettségi már középtávon is a felsőfokú tanintézetek felvételi vizsgájává kellene hogy váljon.) Bárhová kerülnek is, legyen az egyetem vagy főiskola, humán, reál vagy technikai fakultás, az első félév első előadásától kezdve önállóan kell jegyzetelniük. Amelyik hallgató nem tanult meg középkorban jegyzetelni, az már az induláskor nagy és nehezen ledolgozható hátrányba kerül. A felsőoktatásban ugyanis ritka az a studium, amelynek elő-adója egy adott tankönyv tematikáját követi. A személyesen készített előadási jegyzetek pótolhatatlanok. A kész vázlatgyűjtemény, amelyet a még nem teljesen kiforrott középkor diákok kezébe adnánk könyven kényelmessé teheti őket. Minek jegyzetelni, ha egyszer a vázlat készen van?

A Vázlatok tehát megszületett, piacra dobott, de nem tudta kitölteni azt a fehér foltot, amelynek kitöltésére hivatott lett volna. Nem tudta, mert a kulturális kormányzat egyrészt figyelmen kívül hagyott más, a tankönyv kritériumainak sokkal inkább megfelelő munkát, másrészt túl magas mércét szabott (célként) egy alapvetően vázlatgyűjteménynek készült tanári segédkönyv számára.

Rubovszky Péter: Történelem IV. Vázlatok a XX. század történetéről 1. és 2. kötet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. (3. kiadás 1994.)

RAVASZ ISTVÁN